

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: СУТНІСТЬ ТА ЇЇ СКЛАДНИКИ

POLITICAL CONSCIOUSNESS OF STUDENT YOUTH: ESSENCE AND ITS COMPONENTS

У статті визначено сутність та особливості політичної свідомості студентської молоді. Розкрито поняття «студентська молодь». Проаналізовано особливі характеристики політичної свідомості. Окреслено основні функції та компоненти політичної свідомості, а саме: політичну орієнтацію, соціально-політичні цінності, думки. Виокремлено основні типи політичної свідомості: дер-жавну та недержавну. Зазначено, що формування політичної свідомості можливе через політичну культуру студентської молоді.

Ключові слова: політична свідомість, патріотичне виховання, духовний розвиток особистості, засоби виховання, національна свідомість, держава, суспільство, студентська молодь, культура студентської молоді.

В статье определены сущность и особенности политического сознания студенческой молодежи. Раскрыто понятие «студенческая молодежь». Проанализированы характеристики политического сознания. Очерчены основные функции и составляющие политического сознания: политическая ориентация, социально-политические ценности, мысли. Выделены основные типы политического сознания. Отмечено, что формирование политического сознания возможно через политическую культуру студенческой молодежи.

Ключевые слова: политическое сознание, патриотическое воспитание, духовное развитие личности, средства воспитания, национальное сознание, государство, общество, студенческая молодежь, культура студенческой молодежи.

Having gained independence, the young Ukrainian state at the beginning of the twenty-first century is experiencing difficult times – political and economic crises, other problems that necessarily appear in the turning point for society when the benchmarks are determined, reevaluation of

values takes place. Construction and development of the state, as a civilized member of the world community, is impossible without patriotic education of its citizens. Political consciousness is an important component of the personality which is necessary for conscious and full functioning in the society and the state. Well known researchers, including T. Bepalko, P. Ignatenko, M. Mikhalchenko and P. Sergienko paid attention to the conception of the essence of political consciousness. Such questions are dealt with by such scholars as: V. Bebiuk, I. Vostotska, M. Holovaty, E. Golovakh, V. Golovenko, B. Ivashkovsky, G. Koval, V. Lisnovy, N. Panin, J. Pakhomov, V. Rebacco and others. Noting the significant contribution of domestic and foreign scientists to the development of political consciousness, in particular, the formation of political consciousness in student youth, one should pay attention to the fact that today this problem is relevant and is being studied by both practitioners and theorists. Political consciousness is a social and philosophical category to refer to one of the main forms of social consciousness, which consists of a certain set of ideal forms that cover and reflect the political existence, subjective images of the state system, the system of state power, the direction of development of the state, which are formed in society at the appropriate stage of its historical development through the accumulation, preservation and transformation of information about them. Thinking of the special characteristics of political consciousness, it should be noted, first of all, that it, firstly, has an ideal character, and secondly, it derives from the political, and, of course, social, being nature, and, thirdly, its content consists of a set of ideal forms, covering and reflecting political existence, subjective images of the state system, the system of state power, the direction of development of the state.

Key words: political consciousness, patriotic education, spiritual development of individual, means of education, national consciousness, state, society, student youth, culture of student youth.

УДК 316.64:32 (477)

Коваль Г.В.,

докт. наук з держ. упр., професор,
професор кафедри управління
та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Постановка проблеми. Здобувши незалежність, молода українська держава на початку ХХІ ст. переживає тяжкі часи, політичну й економічну кризи, інші проблеми, які неодмінно з'являються в переломні для суспільства часи, коли визначаються орієнтири, відбувається переоцінка цінностей. Побудова і розвиток держави як цивілізованого члена світового співтовариства неможливі без патріотичного виховання її громадян [9, с. 262].

Політична свідомість – важлива складова частина особистості, необхідна для свідомого і повноцінного функціонування в суспільстві і державі. Кожна людина має розуміти свій вклад в управління державою, своє місце в ній, свої можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Осмисленню сутності політичної свідомості при-

діляли увагу відомі дослідники, серед яких варто назвати Т. Безпалько, П. Ігнатенко, М. Михальченка та П. Сергієнка. Зазначені питання досліджують такі вчені, як: В. Бебик, І. Восточька, М. Головатий, Є. Головаха, В. Головенько, В. Івашковська, Г. Коваль, В. Лісовий, Н. Паніна, Ю. Пахомов, В. Ребало й ін. Варто зазначити, що психологічні чинники становлення політичної свідомості молоді розкривалися в працях таких науковців, як: Д. Гордев, М. Сапожніков, О. Ульянов. Студентською проблематикою цікавилися С. Безклетний, Л. Кияшко, М. Корнівська, Д. Пашенко, М. Пірен. Серед закордонних учених вивчали політичну свідомість Г. Алмонд, Р. Арон, Р. Дарендорф, К. Мангейм, К. Поппер та ін.

Зазначимо вагомий внесок вітчизняних та закордонних учених у розвиток політичної свідо-

мості, зокрема у формування політичної свідомості в студентській молоді, зауважимо, що й сьогодні дана проблема є актуальною, до неї звертаються як практики, так і теоретики.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття сутності політичної свідомості студентської молоді як ефективного засобу впливу на формування національної свідомості, визначення її функцій та типів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток сучасного українського суспільства характеризується переорієнтацією економіки, трансформаціями в системі політичного управління й державної влади, які базуються на відмові від моноідеологізації, проголошенні пріоритетності демократичних прав і свобод, загальнолюдських цінностей. Зазнають змін ідейні, моральні та політичні орієнтири [10, с. 243].

Соціально-психологічні феномени, пов'язані зі ставленням людини до суспільних інститутів, насамперед до відповідних інститутів влади, визначаються таким поняттям, як «політична свідомість» [5]. О. Краснокутський визначає «політичну свідомість» як соціально-філософську категорію на позначення однієї з основних форм суспільної свідомості, яка складається з певної сукупності ідеальних форм, що охоплюють і відображають політичне буття, суб'єктивних образів державного устрою, системи державної влади, напряму розвитку держави, які формуються в суспільстві на відповідному етапі його історичного розвитку шляхом накопичення, збереження й перетворення інформації про них [11].

Політична свідомість як основна форма суспільної свідомості зберігає всі фундаментальні риси останньої, які, безумовно, у цій формі набувають деякої специфіки [13]. Осмислюючи особливі характеристики політичної свідомості, варто зауважити, що вона, по-перше, має ідеальний характер; по-друге, похідний від політичного і, звісно ж, суспільного буття характер; по-третє, її зміст становить сукупність ідеальних форм, що охоплюють і відображають політичне буття, суб'єктивних образів державного устрою, системи державної влади, напряму розвитку держави [3].

Політична свідомість являє собою опосередковані відображення політичного життя суспільства, суттю яких є проблема влади, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів; сукупність поглядів, оцінок, настанов, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають відносної самостійності [6].

Політична свідомість – це сприйняття суб'єктом тієї частини реальності, що пов'язана з політикою, це суб'єктивний образ політичної системи. Знання й уявлення про політику не є продуктом індивідуальної свідомості. Особистість набуває їх у процесі політичної соціалізації з навколишнього

середовища [7]. Політична свідомість вбирає в себе як ідеологічні компоненти (політичні знання, цінності, переконання), так і психологічні (політичні почуття, емоції, переживання, орієнтації та настрої) [19].

Як важлива характеристика політичного життя суспільства політична свідомість має деякі особливості, умови появи та шляхи формування. Передумовою формування такої свідомості є те, що людина починає усвідомлювати свою групову належність, групову ідентичність і водночас те, що вона неспроможна реалізувати власні групові інтереси без вступу в певні відносини з політичною владою [2]. Політична свідомість притаманна конкретній людині вже тоді, коли вона усвідомлює свої громадянські статус, позицію, водночас реальну потребу та необхідність впливати на владу.

Особливості політичної свідомості виявляються у відповідних експектаціях – очікуваннях, вимогах щодо норм виконання індивідом певних соціальних ролей; різновидах соціальних санкцій, що впорядковують систему відносин і взаємодії в спільності. На відміну від офіційних приписів, норм такі експектації часто мають неформалізований і не завжди усвідомлений характер [5].

До основних компонентів політичної свідомості варто віднести такі: політичні орієнтації; соціально-політичні цінності; думки [18]. До основних сфер політичної свідомості належать такі: політична наука (політичні теорії, концепції, гіпотези); політична ідеологія (політичні цінності, ідеали, доктрини, гасла, програми); політична психологія (політичні відчуття, думки, настрої, воля, спрямованість тощо) [3]. Політична свідомість має свої функції, основні з яких такі:

- пізнавальна – система знань про політичну дійсність загалом;
- оцінювальна – забезпечення і сприяння орієнтації в політичному житті на основі оцінювання політичних подій;
- регулятивна – орієнтування стосовно участі в політичному житті;
- інтегруюча – сприяння об'єднанню окремих соціальних груп, суб'єктів політичного процесу на основі спільних ідей, цінностей, настанов;
- прогностична – передбачення особливостей розвитку політичного процесу, подій;
- нормативна – створення загальноприйнятого образу майбутнього [3].

За змістом політична свідомість включає в себе певні політичні ідеї, погляди, теорії, інтереси, настрої, почуття, а за специфікою прояву вона активно впливає на інші форми суспільної свідомості, має часто досить високий ступінь відображення соціально-класових інтересів [17].

Розрізняють політичну свідомість масову, групову, індивідуальну, буденну і науково-теоретичну.

Перші три форми свідомості пов'язані з її суб'єктами, а дві останні визначаються глибиною відображення дійсності. Буденна свідомість формується на основі повсякденного життя людей, досвіду їхньої діяльності. Науково-теоретична політична свідомість відрізняється від буденної тим, що ґрунтується на цілеспрямованому дослідженні, постійному аналізі політичного процесу. Тому вона більш систематизована, цілісна, здатна до прогнозування, розвитку та змін [17].

Виокремлюють також основні типи політичної свідомості: державну та недержавну. Найвдалішу класифікацію типів політичної свідомості запропонував сучасний український вчений Г. Щокін. Зокрема, він вирізняє такі її типи:

- соціалізм (концентрація власності, крайній ступінь – економічне безправ'я);
- монархізм (концентрація влади, владний авторитаризм, тиранія);
- націоналізм (родове, вузькогрупове світосприйняття, шовінізм);
- лібералізм (розподіл власності, економічний монополізм);
- анархізм (розподіл влади, владна децентралізація, повне безвладдя);
- інтернаціоналізм (всеродове, загальногромадянське світосприйняття, імперський космополітизм) [3].

Залежно від критерію, взятого за основу, розрізняють різні рівні політичної свідомості. За ознакою суб'єкта політики (соціологічний підхід) розрізняють такі її рівні: масова політична свідомість; політична свідомість соціальної спільноти (клас, нація, професійна, вікова група тощо); політична свідомість особи [7].

Політична свідомість окремого індивіда, соціальної групи і суспільства не тотожні між собою. Політична свідомість групи і суспільства не є загальною сумою політичних знань та уявлень індивідів, які їх складають. Кожна соціальна група, як і кожне суспільство, будучи самостійними суб'єктами політики, виробляють свої політичні знання й уявлення. Між індивідуальними, груповими й масовими, тобто властивими народу, суспільству, видами політичної свідомості є діалектичний взаємозв'язок і взаємовплив [16]. Сукупність політичних ідей, носіями яких виступають соціальні групи й суспільство загалом, є основою формування індивідуальної політичної свідомості, у свою чергу, особливості політичних поглядів і переконань завдяки творчій активності їхніх носіїв можуть набувати характеру групової або суспільної цінності.

Як і більшість форм суспільної свідомості, політична свідомість має два рівні – ідеологічний та психологічний. Отже, політичну свідомість можна вважати сукупністю почуттів, усталених настроїв, традицій, ідей і певних теоретичних систем, які

відображають найістотніші інтереси великих соціальних груп, їхнє ставлення одна до одної і до політичних інститутів суспільства [3].

Носії політичної свідомості є в кожному суспільстві. Саме тип, характер політичної свідомості визначають ставлення суб'єкта політики до системи влади загалом та окремих її відгалужень, складників, суб'єктів зокрема [5]. Навіть будучи активним суб'єктом політичних відносин, індивід може спиратися не на політичну, а на так звану потестарну, або протополітичну свідомість. Засадами потестарної свідомості можна визначити соціальну залежність та інтелектуальну нерозвиненість, відсутність особистої гідності, спрощені уявлення про сутність політичних процесів, нездатність оцінити значення особистих прав і свобод.

Тому для формування політичної свідомості вкрай необхідні аналітико-критичне ставлення до навколишнього середовища, дійсності й осмислення їх, наявність у людини конкретних норм, цінностей, ідеалів, чітке усвідомлення власної мети та мети політичної сили, до якої людина належить. Важливу роль у цьому процесі мають відігравати владні структури, які повинні аналізувати стан політичної свідомості суспільства та формувати таку свідомість, яка б підтримувала соціально-політичну рівновагу та сприяла соціальному прогресу [6].

Роль політичної свідомості в життєдіяльності суспільства важно переоцінити, адже вона здатна випереджати практику, прогнозувати розвиток політичних процесів. Вона здатна впливати на політичне життя, на динаміку політичної культури суспільства, а також на всі інші сфери суспільного життя [1].

Формування політичної свідомості залежить не тільки від тієї об'єктивної ситуації, в якій розвивається цей процес. Велике значення мають і чинники суб'єктивного характеру, зокрема:

1) зовнішні, до яких належать інститути політичної системи, національні та соціальні групи, різні неформальні об'єднання, під впливом яких відбувається соціалізація особистості;

2) внутрішні, що характеризують механізми світосприймання, аналізу й ухвалення рішень тощо. Останні охоплюють потреби, інтереси, духовні цінності, індивідуальні психологічні якості людини [2].

Формування політичної свідомості відбувається в процесі політичного життя, є історично і соціально зумовленим продуктом політичної життєдіяльності людей, їхньої політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством, націями, класами, іншими соціальними спільнотами й індивідами політичних відносин, а також розвиток їхньої власної сутності, значною мірою залежить від характеру, темпу, змісту процесу політичної соціалізації молодої особи [7].

Політична свідомість студентської молоді має свої особливості. Передусім категорія «студентська

молодь» трактується неоднаково різними вченими. Л. Рубіна визначає студентство як особливу суспільну групу, основною характеристикою якої є перехідний стан, що виявляється як на соціально-класовому, так і на особовому рівні. Студентство об'єднує молодь приблизно одного віку й однакового рівня освіти, відмінну від інших соціальних груп формами організації життєдіяльності. У роботах О. Ларміна студентська молодь розглядається як специфічна, соціально-професійна група людей молодого покоління, що об'єднана виконанням спеціальних навчальних і соціально-підготовчих функцій, характеризується спільністю побуту, ціннісних орієнтацій і способу життя [15].

Ця спільнота, з одного боку, характеризується притаманними їй психофізіологічними особливостями, діяльністю, що здебільшого пов'язана з підготовкою та включенням у суспільне життя з усіма його складностями та суперечностями [3]. З іншого – має власну субкультуру, внутрішню диференціацію, яка відповідає соціальному поділу суспільства. Її характерною особливістю є те, що вона має подвійну природу, тобто виступає водночас як явище біологічне і соціальне, що й зумовлює зв'язок її психофізичного та соціального розвитку.

Отже, молоде покоління завжди суттєво відрізняється від старшого. Його соціальний портрет, прагнення, орієнтації мають мозаїчний, навіть суперечливий характер. Соціально-політичні орієнтації сучасної студентської молоді відображають нову політико-економічну реальність з її суперечностями і складностями буття. Зокрема:

- у своїй більшості молода студентська генерація України порівняно з особами середнього та старшого віку підтримує незалежність держави, ринкові перетворення;

- нині чотири з п'яти молодих людей висловлюються за прискорення економічних реформ, підтримують інститути приватної власності, підприємництва;

- молодь більше, ніж попереднє покоління, розраховує на власні сили та підтримку батьків, друзів, що свідчить про послаблення патерналістських очікувань;

- деякі зміни відбулися в трудових ціннісних орієнтаціях молодого покоління: постійно зростає значення високої оплати праці, підвищуються вимоги до характеру й умов діяльності [12].

Згідно з даними О. Петрунько, причинами відчуження молоді від політичної активності є: наявність інших планів, інтересів; індивідуально-психологічні особливості; небажання брати на себе відповідальність; негативне ставлення до політики взагалі тощо. Така байдужість пояснювалась також зневірою студентської молоді в можливість свого впливу на владу та політичну ситуацію в країні, розчаруванням у лідерах та ідеях [13].

Формування політичної свідомості можливе через політичну культуру студентської молоді, яка пов'язана із цілою низкою чинників: індивідуально-психологічними (інтелектуальні особливості, особистісні риси, ціннісні орієнтації), соціально-психологічними (вплив батьків, друзів, закладів освіти, закладів масової інформації), соціально-економічними (економічне становище як країни загалом, так і конкретної особистості зокрема) [4]. Низка дослідників наголошують на зв'язку між рівнем політичної активності та рівнем соціального інтелекту. Інші ж акцентують увагу на такому чиннику, як політичні орієнтації батьків [7].

Різноманітні зв'язки політичної культури з різними соціальними і політичними процесами характеризують її як поліструктурне, багаторівневе явище. Складна структура й організація політичної культури проявляються на різних рівнях: когнітивному, ціннісно-мотиваційному, діяльнісному.

Так, когнітивний рівень характеризує ступінь і характер інформованості населення про політичне життя, теоретичні і повсякденні знання про політиків, цікавість до них, наявність власної думки; рівень компетентності у сфері політики. Ціннісно-мотиваційний рівень свідчить про ставлення до влади, політики, про мотивацію участі або неучасті в політиці тощо. На основі знань та цінностей формуються політичні переконання як сукупність уявлень, що характеризують політичний ідеал особистості, рівень національної гордості за країну, її успіхи в різних областях, за становище країни на міжнародній арені. Діяльнісний рівень, що проявляється через різні форми участі людей у політичній галузі життя та політичну поведінку, надаючи їй певного змісту і спрямування, свідчить про якість політичної культури, ступінь віри людей у те, що вони здатні впливати на політичні рішення, вибір методів такого впливу.

Отже, політична культура – це явище, що постійно змінюється, реагує на всі зміни навколишнього світу й являє собою сукупність стійких форм політичної свідомості та поведінки, характеру і способів функціонування політичних інститутів, організації всього політичного життя в суспільстві.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з огляду на вікові, психологічні та фізіологічні особливості студентської молоді, необхідно системно впливати на її становлення як соціальної групи й особистостей. Необхідні освітні проекти, які б забезпечили формування політичної свідомості молоді, що сприятиме їхній активізації в суспільно-політичному житті, адже молодь – це динамічна, енергійна і критично мисляча частина суспільства, яка має соціальний і творчий потенціал, визначає зміст і характер сьогоденного та завтрашнього розвитку українського суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Політологія: наука про політику: підруч. для вищ. шк. / В. Андрущенко, В. Кремень, М. Горлач. 3 вид. К.; Харків: Єдінорог, 2001. 672 с.
2. Воловик В. Философия политического сознания. Запорожье: Просвіта, 2006. 169 с.
3. Горбатенко В. Перспективи оновлення політико-владної еліти в Україні. *Studia politologica Ucraino – Polona*. 2012. Вип. 2. С. 29–34.
4. Горбатенко В. Характеристика сучасного етапу політичної модернізації України. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/>.
5. Жданенко С. Щодо питання національної ідентичності в Україні. URL: <http://наука.nlu.edu.ua/>.
6. Злобіна О. Молодь і політика: парадокси та українські реалії. Соціальні виміри суспільства: зб. наук. пр. Вип. 11. К.: ІС НАН України, 2008. С. 131–143.
7. Карназей А. Молодь у політичному житті суспільства як об'єкт і суб'єкт дій. URL: www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/.../63339.doc.htm.
8. Карнаух А. Політична соціалізація студентської молоді: сутнісні характеристики, особливості, тенденції. *Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв.* 2006. № 17. С. 136–139.
9. Коваль Г. Система патріотичного виховання в Україні. Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї. Вип. 8. К.; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 260 с.
10. Коваль Г. Особливості політичної соціалізації молоді на сучасному етапі розвитку української державності. Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї. Вип. 13. К.; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 392 с.
11. Краснокутський О. Політична свідомість як утворююча складова процесу формування ідеології державотворення. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Вип. 52. 2013. С. 227–240.
12. Литвин О. Особливості студентської молоді як суб'єкта політичних відносин. URL: <http://www.stationline.org.ua/>.
13. Озерова М. Політичні орієнтації сучасної української молоді. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua>.
14. Пірен М., Корнівська М. Молодь і політика в Україні: соціопсихологічний аналіз: навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 288 с.
15. Скориніна-Погребна О. Студентська молодь як потенційна економічна еліта суспільства. URL: www.ukr-socium.org.ua.
16. Сокурянська Л. Студентство на шляху до іншого суспільства: ціннісний дискурс переходу. *Український соціум*. 2004. № 1 (3). С. 48–55.
17. Українське студентство у пошуках ідентичності: моногр. / за ред. В. Арбеніної, Л. Сокурянської. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 520 с.
18. Хорошилов О. Політична психологія. Одеса, 2006. 86 с.
19. Шестопап Е. Политическая психология: хрестом. 3 изд. М.: Аспект-Пресс, 2011. 432 с.